

Görkəmli dilçi-alim, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Terminologiya Komissiyasının sədr müavini Sayalı Sadıqovanın elmi yaradıcılığı zəngin, çoxşaxəli, dəyərli və mövzu dairəsi etibarilə olduqca geniş və əhatəlidir. O, elmi axtarış və tədqiqatlara gənc yaşlarından başlamışdır. XX əsrin 80-ci illərindən elmi tədqiqata başlamış, 1986-cı ildən mütəmadi axtarışlar apararaq dilçiliyin vacib problemlərinə dair zəngin faktlar əldə etmiş və maraqlı elmi tədqiqatlar aparmağa nail olmuşdur. İlk məqaləsi hələ institutda təhsil alan dövrlərdə nəşr olunmuşdur. 1981-ci ildə terminologiya ilə bağlı məqaləsi AMEA-nın "Xəbərlər"ində nəşr olunmuşdur. Həmin ildən terminologiyanın aktual problemləri ilə bağlı tədqiqatlarını davam etdirmişdir. Həm namizədlik, həm də doktorluq dissertasiyası terminologiyanın nəzəri problemlərinin həllində mühüm istiqamətlərdən hesab olunur. Dilin ən dinamik və davam inkişafda olan leksik təbəqəsini elmi şəkildə izah etməyi qarşıya məqsəd qoymuş və buna layiqincə nail ola bilmişdir. Həmin əsərlər S.Sadıqovanın sonralar çox yüksək səviyyədə inkişaf etdirib elmi məktəb səviyyəsinə qaldırdığı terminologiya sahəsinin inkişafında mühüm rolu olmuşdur. Terminologiyanın nəzəri məsələlərindən bəhs edərək müəllif müasir dilçilikdə mübahisəli olan məsələlərə öz münasibətini bildirərək, məntiqi cəhətdən onları təhlil etmişdir. Tədqiqatçı doğru olaraq terminologiyada müxtəlif terminlərlə verilən - "terminoloji sistem", "terminologiya", "dublet terminlər", "sinonim terminlər", "paralel terminlər" və onların işlənmə səbəblərini aydınlaşdıraraq onların semantikasını dəqiqləşdirmişdir. Onun yaradıcılığında termini ümumişlək sözlərdən fərqləndirən cəhətlər, terminin mahiyyəti, definitivləşməsi, terminin məntiqi təyini, nitq hissələrinin terminləşməsi kimi məsələlər nəzəri cəhətdən təhlil edilmişdir. Müəllifin tədqiqatlarından aydın olur ki, Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı tarixi qədimdir. Çünki termin yaradıcılığı cəmiyyətin məişəti, ictimai həyatı ilə, onun elmi-iqtisadi və mədəni inkişafı ilə sıx bağlıdır. Dilçiliyin inkişafının müasir mərhələsində terminologiyanın rolu, inkişafı, yaranma mənbələri, mənşəyi və nəzəri məsələlərini özündə əks etdirən tədqiqatlarında qoyulan aktual problemlər öz yeniliyi ilə diqqəti cəlb edir. Hazırkı dövrdə terminoloji sistemə daxil olan leksik vahidlərin bütövlükdə üzə çıxarılıb tədqiq olunması, onların yaranma tarixinin müəyyənəndirilməsi, etimoloji izahının verilməsi əhəmiyyətli dilçilik problemi olduğu qədər də mürəkkəbdir. Müəllifin Azərbaycan dilçiliyinin ən aktual problemlərinə həsr olunmuş araşdırmalarında terminlərin yaranma qaynaqları, təşəkkülü, formalaşması və inkişafı problemi öz həllini tapmışdır. Xüsusilə, Azərbaycan dilçilik tarixində aktual bir problemin - elmi dilin inkişaf tarixi diaxronik səpkidə araşdırılmışdır. S. Sadıqova "Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı" (Bakı, "Elm", 2005, 348 s.) əsərində Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü, formalaşması və inkişafı müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq edilmişdir. Azərbaycan elminin inkişaf tarixinə ümumşərq kon-

tekstində yanaşaraq Azərbaycan terminologiyasının təşəkkülü, formalaşması və inkişaf mərhələləri, habelə terminologiyanın zənginləşmə mənbələri, nizama salınma qaydaları, dilçilik tariximiz üçün maraqlı doğuran məsələlər öz elmi həllini tapmışdır. Bu cəhətdən elmlərin inkişafında böyük rolu olan yunan və Şərq alimlərinin əsərləri təhlil edilmiş və dünya dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də elmin inkişaf tarixinin qədimliyi əsaslandırılmışdır. Dünya dillərinin əksəriyyətində

lənmişdir. Bu baxımdan müəllifin tədqiqatlarında abidələrdə və elmi əsərlərdə, lüğətlərdə işlənen terminlər toplanmış, mənşə baxımından, semantik və struktur cəhətdən təhlil edilmişdir. Aparılan elmi araşdırmalarında, elmi dilin inkişaf tarixinin qədimliyi əsaslandırılmışdır. Terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı tarixi dövrlər əsasında öz xarakterik xüsusiyyətlərinə görə təhlil edilmişdir. Terminologiyanın müxtəlif mərhələlərdə inkişaf tarixi, zənginləşmə mənbələri, normaları, nizama sa-

likdə 2018-ci ildə nəşr olunan "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və milli ədəbi dilin inkişaf tarixi" (1918-2018) adlı monoqrafiyada ədəbi dilin yüz illik tarixi inkişafı tədqiq olunmuşdur. Ədəbi dilimizi dərinləndirən mənimsəmiş, bütün yazı və nitqlərində bu dilin normalarına zərər dəqiqliyi ilə əməl edən alimin əsərlərində konkret fikir, güclü məntiq, doğru və düzgün bir ana xətti vardır. Ciddi bir elmi problemi asan, sadə, anlaşılıq, elmi dildə oxucuya çatdırmaq qabiliyyəti alimin əsərlərində yüksək dərəcədə inkişaf etmişdir. Bu cür üslubda elmi əsər yazmaq hər alimə xas əlamət deyildir.

S.Sadıqovanın dilçiliyin müxtəlif sahələrini əhatə edən çoxcəhətli elmi yaradıcılığını aşağıdakı əsas istiqamətlər üzrə qruplaşdırmaq olar:

1. Terminologiya məsələləri
2. Ümumi dilçilik məsələləri;
2. Müasir Azərbaycan ədəbi dili problemləri;

Professor S.Sadıqovanın çoxsaylı dilçilik tədqiqatlarına dair 26 irihəcmli kitabı, monoqrafiyası, 300-dən artıq elmi məqaləsi nəşr olunmuşdur. Bu əsərlərin bir qismi Rusiyada, Türkiyədə, Qazaxıstanda və başqa ölkələrdə dərc edilmişdir.

ELM FƏDAİSİ

olduğu kimi Azərbaycan dilində və bütövlükdə türk dillərində terminologiyanın formalaşması tarixi çox qədim dövrlərlə bağlıdır. Cəmiyyətin tarixində baş verən bütün dəyişikliklərin tarixi hadisə və proseslərin dildə əks olunması, orada iz qoyması, xalqın dilinin onun özü qədər qədim olması əsaslandırılmışdır. Monoqrafiyada terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı mərhələləri müəyyənəndirilərək, müəllif doğru olaraq qeyd edir ki, VI-VII əsrlərdə əlverişli tarixi şərait Azərbaycan dilində elmi dilin təşəkkülünə zəmin yaratmışdır. Bu baxımdan terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı mərhələləri dəqiqləşdirilərək aşağıdakı şəkildə dövrləşdirilmişdir: VI-VII əsrlərdə XV əsrə qədərki dövr; XVI-XVIII əsrlərdə; XIX əsrin 30-90-cı illərində; XX əsrin I rübündə; XX əsrin 20-90-cı illərində; XX əsrin 90-cı illərində (müstəqillik illərində) terminologiyanın inkişafı. XI-XII əsrlərdə bütün müsəlman Şərqiində olduğu kimi, Azərbaycanda da elm və ədəbiyyat yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Azərbaycan xalqı da dünya mədəniyyəti xəzinəsinə elmin sonrakı inkişafında mühüm rol oynanmış alimlər, şairlər töhfə etmişdir. Ayrı-ayrı elm sahələrinin inkişafı ilə bağlı terminologiya da inkişaf etmişdir. "Kitabi -Dədə Qorqud" dastanlarında, N.Gəncəvi, N.Tusi, İ.Nəsimi, Ş.Xətai, M.Füzuli, M.F.Axundov yaradıcılığında işlədilərək terminlərin geniş təhlilindən və faktlardan aydın olur ki, termin yaradıcılığında Azərbaycan dilindən də mənbə kimi geniş istifadə olunmuşdur. Zəngin faktlarla aydınlaşdırılır ki, XI-XII əsrlərdə yazılmış abidələrdə məfhumları, anlayışları ifadə etmək üçün ərəb, fars və Azərbaycan dilində sözlər paralel surətdə iş-

lənə qaydaları, onların terminoloji lüğətlərdə əksi, terminlərin unifikasiyası və mənimsənilməsi zəngin faktlarla araşdırılmışdır. Alimin terminologiyanın ən aktual problemlərini əks etdirən monoqrafiyaları dilçiliyimizə verilən töhfələrdir. Müəllifin "Azərbaycan dilində fizika-riyaziyyat terminologiyasının formalaşması və inkişafı" (B., "Elm", 1997), "Azərbaycan dili terminologiyasının nəzəri problemləri" (B., "Elm", 2002), "Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı" (B., "Elm", 2005), "Azərbaycan dilində terminologiyasının inkişafı" (B., "Elm", 2007), "Müasir Azərbaycan ədəbi dilində termin yaradıcılığı prosesi" (B., "Elm", 2010), "Azərbaycan dilinin terminologiyası" (B., Elm, 2011), "Azərbaycan dilində terminologiyanın standartlaşdırma formaları" (Bakı, Elm, 2015), "Müstəqillik illərində terminologiyanın inkişafı" (Bakı, Elm, 2016), "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və milli ədəbi dilin inkişaf tarixi" (1918-2018) monoqrafiyalarında analitik filoloji təfəkkürlə yanaşdığı və araşdırdığı Azərbaycan dilinin terminologiyasının problemləri onun zəngin və səmərəli yaradıcılığında müntəzəm və ardıcıl səciyyə daşıyır. Kəmiyyət çoxluğunun mündəricə siqlətinə uyğunluğu bu məsələyə aid yazdığı əsərlər üçün əlamətdar cəhətdir və məzmun dərinliyi ilə problem yeniliyi, nəzəri ümumiləşdirmələrin orijinallığı, elmi müddələrin inandırıcı faktlara istinadən işıqlandırılması onun filologiyamızda olduqca vacib məsələləri yerinə yetirmək əzminin nəticəsidir. 20 ildir ki, "Terminologiya məsələləri" jurnalının redaktorudur. Ayrıca olaraq nəzərə çatdırmaq vacibdir ki, müəllifin Ş.Həsənli-Qəribova ilə bir-

Güclü intellekt sahibi, istedadlı elm fədaisi kimi S.Sadıqovanın elmi təfəkkürlə reallıqla faktların sintezi vardır. Elmi əsərləri ilə öz alim fərdiyyətini təsdiq edən, yaradıcılığı ilə özünü yaxşı mənada başqalarından fərqləndirən bilən alim həmişə fəaliyyətdə, axtarıdadır. Bununla yanaşı dilini, vətəninə sevmə, tədqiqatları ilə onun sübut edən alimlərimizdəndir. Səmimiyyət, təbiilik, qayğıkeşlik, mərdlik, tələbkərlilik, prinsiplilik onun təbiətinin ayrılmaz xüsusiyyətlərindəndir. Fəal təfəkkür və elmi düşüncə sahib olan Sayalı Sadıqovaya həyatının və elmi fəaliyyətinin 60 illik zirvəsində yeni uğurlar arzulayırıq.

İsmayıl KAZIMOV,

AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Müasir Azərbaycan dili şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor.